

Окремі аспекти управлінського обліку власного капіталу та використання облікової інформації в управлінні акціонерним товариством

У статті розглянуто окремі аспекти управлінського обліку власного капіталу та використання облікової інформації в управлінні акціонерним товариством, запропоновано збалансовану облікову відомість стратегічного управління власним капіталом, запропоновано методику розрахунку показника EVA з урахуванням величини власного капіталу, розглянуто питання формування структури акціонерного капіталу.

In the article the separate aspects of administrative account of property asset and use of accounting information are considered in the management by the joint-stock company, the balanced registration list of strategic management by a property asset is offered, the method of calculation of index EVA is offered taking into account the size of property asset, the question of forming of joint-stock capital structure is considered.

Ключові слова: *управлінський облік, цільове калькулювання собівартості, витрати, капітал, дохід.*

Вступ. В усьому світі під бухгалтерським обліком розуміють інформаційну систему, що вимірює, обробляє й надає фінансову інформацію про господарюючий суб'єкт. У сферу бухгалтерського обліку, окрім збору й обробки інформації, включаються також питання фінансового планування, розв'язання фінансових проблем, управління фінансами фірми, оцінки й контролю за фінансовим станом підприємства, які формують предмет управлінського обліку.

Необхідно підкреслити, що облікові концепції пройшли тривалу історію. З 15 століття облікова концепція визначалася потребою вести калькуляційний облік і контролювати рух майна організацій. У результаті такої концепції були сформульовані загальні принципи бухгалтерського обліку й розроблена система рахунків і подвійного запису господарських операцій.

В 19 столітті з виникненням великих промислових виробництв з'явилися нові інформаційні потреби, які полягали в найбільш ефективному використанні

ресурсів, належній організації взаємодії праці й капіталу. У відповідь на цю потребу повсюдним стандартом став розвиток систем управління витратами.

Ця парадигма продовжує розвиватися й донині. Чим далі розвивається промисловість, тим сильніше зростають вимоги до ефективності виробничих процесів. Компанії нової економіки мають потребу в нових облікових концептуальних підходах. Для них важливо виробити здатність побачити нематеріальні драйвери вартості.

Постановка завдання. Існування деяких компаній неможливе без постійного впровадження передових науково-технічних розробок. У відповідь на цю потребу повсюдним стандартом стає розвиток систем цільового калькулювання собівартості.

Результати. В 21 столітті управління витратами вже набуває стратегічного характеру. Значна увага починає приділятися включенню в облікову бухгалтерську систему нефінансових (економічних) показників функціонування, котрі формуються на ринку внаслідок цінової еластичності попиту на ресурси, що є необхідною умовою для вдалого суперництва в умовах глобальної конкуренції. Необхідність поєднання між собою фінансових і нефінансових показників функціонування компаній зумовило створення фахівцями збалансованої облікової відомості – набору основних показників, котрі забезпечують менеджерам вищої ланки швидку, але достатньо повну картину діяльності в конкурентному ринковому середовищі. Збалансована облікова відомість була розроблена Капланом і Нортонем [3].

Інтерпретацію означеного облікового шаблону, створеного для внутрішніх потреб управління в контексті аспектів стратегічного управлінського обліку власного капіталу акціонерного товариства, запропоновано на рис.1

Як видно з рис. 1., такий підхід до аспектів управлінського обліку дозволяє розробити нові його завдання для ефективного управління власним капіталом акціонерних товариств:

1. Оцінка фінансових перспектив – ситуаційний аналіз взаємозв'язку „підприємство - акціонери”
2. Оцінка споживацьких перспектив – ситуаційний аналіз взаємозв'язку „підприємство – споживачі”
3. Оцінка перспективи внутрішніх бізнес-процесів – ситуаційний аналіз взаємозв'язку „підприємство – конкуренти”

1. Фінансова перспектива

Цілі	Способи виміру
Зростання мультиплікатора власного капіталу	Розрахунок показника EM та оцінка його динаміки - Відношення балансової вартості активів до балансової величини власного капіталу за мінусом привілейованих акцій (бухгалтерська оцінка)
Зростання доходності власного капіталу (простих акцій)	Розрахунок показника ROE та оцінка його динаміки - Відношення чистого прибутку за рік, зазначеної у звіті про фінансові результати до величини власного капіталу, зазначеної в балансі (бухгалтерська оцінка)
Зростання чистого прибутку на акцію	Розрахунок показника EPS та оцінка його динаміки - Відношення чистого прибутку акціонерного товариства, зазначеного у звіті про фінансові результати до кількості простих акцій, що знаходяться в обігу протягом року, зазначені в статуті (бухгалтерська оцінка)
Зростання економічної доданої вартості акціонерного капіталу (пропонується автором)	Розрахунок показника EVA та оцінка його динаміки – різниця між ROE і ціною інвестиційних ресурсів, що склалася на ринку на дату оцінки (різниця між ROE і процентною ставкою дохідності за внесеним капіталом, яка обіцяна акціонерам на мінімальному рівні, що визначений ринковою кон'юнктурою) – авторське визначення показника EVA (ринкова оцінка)

2. Споживацька перспектива

Цілі	Способи виміру
Збільшення ринкової долі підприємства	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: $\text{Частка ринку} = \frac{\text{Обсяг продажів підприємства}}{\text{Обсяг продажів конкурентів}} \times 100\%$
Утримання існуючих споживачів	Експертна оцінка методом мозкового штурму, колективного блокноту, порівняння, групування, побудови рядів динаміки
Залучення нових споживачів	Експертна оцінка методом морфологічного аналізу, методом ранжування
Підвищення ступеню задоволення потреб споживачів	Експертна оцінка методом контрольних запитань, методом Дельфі, методом сценаріїв Аналіз ланцюга цінності видів діяльності
Підвищення рентабельності взаємодії зі споживачами	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: $\text{Рентабельність взаємодії з замовником} = \frac{\text{Операційний прибуток за замовником}}{\text{Витрати, пов'язані з окремим замовником}}$ Метод Парето

3. Перспектива внутрішніх бізнес-процесів

Цілі	Способи виміру
Впровадження інноваційних проєктів	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: $\text{Частка нових продуктів в обсязі випуску} = \frac{\text{Виручка від реалізації нових продуктів}}{\text{Виручка від реалізації всієї продукції}} \times 100\%$ Виявлення числа впроваджень нових продуктів у порівнянні з конкурентами Аналіз інноваційного лагу
Скорочення операційних процесів	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: $\text{Час виконання замовлень споживача} = \text{Час обробки замовлення} + \text{Час перевірки} + \text{Час очікування} + \text{Час доставки}$

	Аналіз браку
Прискорення післяпродажного обслуговування	Аналіз швидкості реагування на запити споживачів

4. Перспектива навчання та росту

Цілі	Способи виміру
Підвищення ступеню задоволення персоналу	Проведення анкетування серед працівників, опитування (інтерв'ю) Розрахунок індексу задоволеності персоналу роботою на основі певних параметрів, включених у модель розрахунку
Зменшення плінності кадрів	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: Плінність кадрів = $\frac{\text{Кількість звільнень за власним бажанням або за порушення}}{\text{Середньоспикова чисельність персоналу}}$
Підвищення продуктивності праці	Розрахунок показника та оцінка його динаміки: Продуктивність праці = $\frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Середньоспикова чисельність персоналу}}$

Рис.1. Збалансована облікова відомість стратегічного управління власним капіталом

4. Оцінка перспектив навчання та росту – ситуаційний аналіз взаємозв'язку „підприємство – персонал”

Варто підкреслити, що існуючий у вітчизняній практиці підхід до управління власним капіталом підприємства забезпечується якістю і повнотою вхідної інформації, яка береться в основному із системи бухгалтерського обліку. Проте дуже часто на дату оцінки спостерігається розбіжність між інформацією, представленою у фінансовій звітності, складеної із застосуванням МСФЗ або ПСБО та інформацією, отриманою у ході проведення маркетингових досліджень і аналізу ринку.

В зарубіжній практиці з метою усунення розбіжностей між бухгалтерською і ринковою інформацією та з метою допомогти менеджерам в процесі прийняття рішень в галузі фінансів, Штерном Стюартом було розроблено показник EVA – новий загальний фінансовий показник, розрахунок якого базується на 2 основних принципах:

1. Головне фінансове завдання будь-якої компанії полягає в максимізації добробуту своїх акціонерів.

2. Цінність компанії залежить від ступеня, у якій, як очікують акціонери, майбутні доходи підприємства будуть відрізнятися від ринкової вартості внесеного капіталу. По визначенню, стійкий ріст EVA призведе до росту ринкової вартості компанії. Цей підхід довів свою дієвість і ефективність для багатьох форм організації діяльності. Пов'язане це з тим, що рівень EVA не має реального значення. Поточні результати відображаються в курсі акцій. Саме

(безперервне) поліпшення EVA веде до (безперервного) росту добробуту акціонерів.

Розглянемо докладніше показник EVA. Як зазначає П.Фернандес, Economic Value Added (Економічна додана вартість) - це метод виміру фінансового стану компанії, що вираховує реальний економічний дохід. EVA можна розрахувати як різницю між чистим операційним прибутком після податків (Net Operating Profit After Tax) – і альтернативною вартістю (opportunity cost) інвестованого капіталу. EVA (©/™ Stern Stewart & Co) є підрахунком того, наскільки прибуток компанії відрізняється від необхідного мінімального рівня прибутковості (у порівнянні з відповідним ризиком) для акціонерів або кредиторів, який встановлюється на ринку і є ціною ресурсів (альтернативна вартість розміщення фінансових ресурсів). Наприклад, такою ціною ресурсів може бути мінімальна банківська процентна ставка за розміщення депозитів, що пропонується на ринку банківських послуг. Різниця може бути як позитивна, так і негативна [5].

Виходячи зі змістовного навантаження, автором показник EVA пропонується розраховувати на основі відомого коефіцієнта ROE, по-перше це економить час, адже у вітчизняній методиці аналізу цей показник вже розраховується при ретроспективному аналізі фінансового стану підприємства, а по-друге такий підхід усуває всі розбіжності, які виникають при перекладі західної літератури, яка тлумачить методику розрахунку показника EVA. Отже, пропонується такий розрахунок з урахуванням величини власного капіталу (формула 1):

$$EVA = (ROE - \text{Мінімальна процентна ставка Валюта банківського депозиту, що існує на ринку на дату оцінки як індикатор ціни ресурсів}) \times \text{балансу} \quad (1)$$

На відміну від традиційних методів виміру вартості акціонерного капіталу, EVA є процесом і може бути використана для оцінки продуктивності капіталу протягом певного періоду часу. На відміну від бухгалтерського прибутку, EVA є економічним показником, який заснований на тій ідеї, що компанія повинна покривати й операційні витрати, й витрати, пов'язані з володінням капіталом акціонерів.

З огляду на всі витрати на капітал, включаючи вартість акціонерного капіталу, EVA показує реальні фінансові результати бізнесу за період звітності. Інакше кажучи, EVA - дохід у тому вигляді, у якому визначають його

акціонери. Якщо акціонери очікують прибутковість, скажемо, 10% на свої внески, а ROE складає 15%, то вони заробляють тільки в тій мірі, у якій їхня частка перевищує 10% акціонерного капіталу, тобто додатково заробляють (value added) 5% на внесений капітал. Всі надходження до цієї межі становлять лише мінімально прийнятну компенсацію у розмірі 10% за внески в ризиковане підприємство.

Необхідно підкреслити, що нові зарубіжні показники, котрі орієнтуються на розкриття можливостей росту підприємства, не завжди пристосовані для потреб звичайного українського суб'єкта господарювання. Крім того, без попередньої підготовки й відпрацювання на більш простих моделях виконувати складні маніпуляції зі звітністю протипоказано. Але для середнього, а тим більше великого бізнесу, у надскладному бізнес-оточенні необхідні сучасні методи оцінки рентабельності внесеного капіталу.

На Заході до сучасної свідомості й культури створення акціонерної вартості прийшли не одразу, а через довгий, тернистий шлях роздумів і сумнівів. Чому б не повторити цей шлях, минаючи "пастки", у прискореному порядку? Тому що необхідно порівнювати рівень вітчизняного бізнесу й управління з інтелектуальними можливостями й інформаційними потребами.

У модернізації систем оцінки й управління рентабельністю внесеного капіталу звичайно стримує фактор складності сучасних систем. Керівництво розуміє, що ще не дозріло для EVA, що їхнє впровадження пов'язане зі значними складностями для всього колективу. При цьому ніколи немає повної впевненості, що вкладення окупляться, що проект відбудеться.

Тому замість того, щоб намагатися перескочити з обсягів виробництва на акціонерну вартість, пропонується почати з руху спочатку до ринкових оцінок з позицій акціонерів через EPS (Earnings per Share - чистий прибуток на акцію) і мультиплікатори EM й тільки тоді почати освоювати економічні показники. Крім того реальне знайомство з акціонерною вартістю можна почати з RI (Residual Income – залишковий дохід: після вирахування з чистого прибутку суми відсотків, що компенсується акціонерам за внесений капітал).

Таким чином, економічні й бухгалтерські моделі оцінки рентабельності власного капіталу вирішують принципово різні завдання: бухгалтерські моделі дають суттєву інформацію зовнішнім користувачам про балансову вартість внесеного капіталу на дату оцінки, а економічні моделі показують обґрунтовану ринкову вартість внесеного капіталу керівництву підприємства.

На первинному рівні оптимізації бізнес-процесів бухгалтерські показники, показники управлінського обліку створюють фундамент, дозволяючи налагодити внутрішній контроль, домогтися чіткого встановлення завдань в ув'язуванні з кінцевими контрольними цифрами.

Необхідно підкреслити, що для того щоби економічні показники працювали, вони повинні бути впроваджені в механізм управління організацією. Цей процес на практиці провести не так просто. Потрібно довести показники не тільки до ключових співробітників, але й до кожного працівника. Необхідно сформувати новий стиль корпоративного мислення, атмосферу взаєморозуміння між вищим, середнім і нижчим керівництвом. Саме складне - змінити свідомість рядових співробітників, донести до них зміст нововведень, переконати їх у корисності змін як для компанії, так і для них самих. Зв'язок між стратегією й поточною діяльністю є можливим при встановленні простих і зрозумілих “лічильників” ефективності операцій, здійснюваних працівниками й при стимулюванні персоналу на досягнення цих показників. Тому що досягнення працівниками стратегічних показників повинне приносити їм довгострокові “дивіденди”.

Якщо працівники не бачать дійсної необхідності й особливого змісту у виконуваних діях, психологічне відчуження тягне низьку продуктивність праці, пов'язану з поганою мотивацією працівника. Отже, інформованість у такій ситуації означає й високу внутрішню мотивацію. Чим більше працівники будуть ознайомлені зі справами своєї компанії, тим більше усвідомленими, а, отже, успішними будуть їхні дії, тим більше вражаючі результати одержить керівництво компанії.

При веденні управлінського обліку власного капіталу актуальною залишається проблема щодо формування власних фінансових ресурсів. Наявність такої інформації забезпечує можливість залучення власних фінансових ресурсів з різного роду джерел у відповідності до потреб його розвитку в майбутньому періоді. Це дозволить сформувати необхідний рівень самофінансування виробничого розвитку підприємства.

Поленова С.Н. зазначає, що основною метою визначення потреби в капіталі є забезпечення залучення фінансових ресурсів, необхідних для формування активів підприємства.

Тому використовуються два методи:

1) прями́й метод розрахунків загальної потреби в капіталі ґрунтується на визначенні необхідної суми активів, які дозволяють новому підприємству розпочати господарську діяльність. Цей метод розрахунку полягає в тому, що загальна сума активів дорівнює загальній сумі інвестованого капіталу;

2) непрями́й метод розрахунку загальної потреби в капіталі ґрунтується на визначенні розміру капіталу, який використовується в розрахунку на одиницю виготовленої продукції [4].

Слід додати до цього, що в сучасних умовах господарювання при визначенні потреби в капіталі необхідно ще враховувати ціну залучення внесків, яку необхідно буде сплатити акціонерам за користування внесеними коштами.

У продовження питання формування власних фінансових ресурсів окремим проблемним аспектом управлінського обліку власного капіталу слід виділити питання формування структури акціонерного капіталу у контексті формування корпоративного мислення керівництва підприємства як ефективного розпорядника ресурсів власників акцій. Дана проблема не настільки актуальна для країн з розвитою ринковою економікою. Принципово інша ситуація в Україні, у країні з перехідною економікою, де широкий прошарок власників з'явився в результаті приватизації, тобто формально й тому на більшості підприємств не є ефективним.

При формуванні структури акціонерного капіталу з позицій ефективного розпорядника ресурсів власників акцій необхідно враховувати наступні істотні риси акціонерних підприємств: чисельність і неоднорідність власників; динамічність їх складу; відділення функції власника від функції менеджменту; наявність акціонерного капіталу й необхідність управління ним. Виходячи з виділених особливостей акціонерного підприємства, з'являється ще одне важливе завдання - це управляти структурою акціонерів. Чисельність і неоднорідність складу власників визначає виникнення певної структури акціонерів.

Для вирішення проблеми формування ефективно́ї структури акціонерів досить продуктивним є метод ігрового імітаційного моделювання. З одного боку, ділова гра допомагає вивчити ситуацію на підприємстві, настрої людей і їхні переваги. З іншого боку, гра дозволяє одержати ідеї й пропозиції при вирішенні виділених проблем і завдань, і сприяє більш ефективному впровадженню їх на підприємстві.

Слід підкреслити, що сформована на багатьох підприємствах дисперсна («розмита») структура акціонерного капіталу призводить у дійсності до того, що менеджери фактично виходять з-під контролю засновників. Вони одержують можливість розпоряджатися у власних інтересах не належним їм величезним капіталом. Єдине, що не влаштовує менеджерів у їхніх неформальних правах, те, що залишаючи свою посаду, вони повинні розлучатися й зі своїми правами. Як наслідок, відсутність стимулів у керівників і спокуса використання коштів підприємства у власних інтересах призводить шкоду виробництву й, в остаточному підсумку, веде до зниження показників ефективності підприємства.

Висновки. Викладений підхід до ролі структури акціонерів акціонерного підприємства, значення структури внесеного капіталу власників при розв'язанні завдань рентабельності внесеного капіталу власниками й методичний підхід до формування оптимальної структури акціонерного капіталу може бути корисним власникам акціонерних промислових підприємств у їхньому пошуку ефективних схем функціонування, буде сприяти вирішенню проблеми формування стилю корпоративного мислення „ефективного власника”. По-перше, допоможе засновникам акціонерних підприємств (особливо, з так званою «розмитою» структурою власності) осмислити саму проблему необхідності формування свідомості акціонерів як ефективного власника акцій. По-друге, сформульовані положення можуть бути використані при розробці програми підвищення ефективності підприємства.

Наприкінці варто зазначити, що дані управлінського обліку власного капіталу можуть надати несподівані результати для управлінців. Наприклад, на підприємстві, яке функціонує протягом тривалого проміжку часу, може виявитися, що засоби статутного капіталу, які спочатку вкладені в основні засоби, через повний знос і вибуття останніх, придбання нових основних засобів за рахунок довгострокових кредитів або прибутку, вже повністю фінансують тільки оборотні активи. Або, навпаки, спочатку сформований у вигляді внесків грошових коштів статутний капітал, в результаті проведеної фінансової політики через деякий проміжок часу може бути реально забезпечений різними видами основних засобів і нематеріальних активів. В більшості випадків статутний капітал буває забезпечений як основними, так і оборотними видами активів.

Узагальнення і систематизація матеріалів щодо аспектів управлінського обліку власного капіталу акціонерного товариства дали можливість дійти певних висновків і надати окремі пропозиції:

1) управлінський облік власного капіталу пропонується розуміти як процес створення масиву інформації для керівництва підприємства, на основі якого приймаються обґрунтовані рішення про підвищення ринкової вартості акціонерного капіталу, створюється обґрунтована додана ринкова вартість підприємства, оцінюється ефективність використання вкладених акціонерами ресурсів;

2) в сучасних умовах господарювання управління акціонерним капіталом набуває стратегічного характеру, тому в управлінську облікову систему пропонується включати нефінансові показники функціонування підприємства, які відтворюють ринкову цінову еластичність попиту на інвестиційні ресурси. Набір основних показників, котрі створюють уніфіковану інформаційну базу для передавання стратегічних цілей керівництва підприємства щодо розміщення внесеного капіталу акціонерів, пропонується узагальнювати у обліковому шаблоні „Збалансована облікова відомість стратегічного управління власним капіталом підприємства”;

3) економічні й бухгалтерські моделі управління власним капіталом підприємства вирішують принципово різні завдання: бухгалтерські моделі дають суттєву інформацію зовнішнім користувачам про балансову вартість внесеного капіталу на дату оцінки та її динаміку, а економічні моделі показують обґрунтовану ринкову вартість внесеного капіталу керівництву підприємства;

4) показник EVA є економічним показником ефективності діяльності підприємства, який ґрунтується на ідеї, що компанія повинна покривати й операційні витрати діяльності, й витрати, пов'язані з коливанням ціни інвестиційних ресурсів на фондовому ринку. Тому показник EVA пропонується включати в методику оцінки рентабельності власного капіталу і розраховувати як різницю між бухгалтерським коефіцієнтом ROE і процентною ставкою дохідності за внесеним капіталом, яка обіцяна акціонерам на мінімальному рівні, що визначений ринковою кон'юнктурою;

5) у вітчизняній практиці господарювання проблемним аспектом управлінського обліку власного капіталу слід виділити питання формування

структури акціонерного капіталу у контексті формування корпоративного мислення керівництва підприємства як ефективного розпорядника ресурсів власників акцій;

б) структура акціонерів впливає на діяльність акціонерного підприємства в усіх його функціях: як виробника, як емітента, як інвестора, тому структура власників акціонерного підприємства повинна бути збалансованою за інтересами трьох соціальних груп: трудовий колектив, команда директора, зовнішній інвестор. Формування цільової структури акціонерного капіталу полягає, по суті, у перерозподілі акцій серед цих груп акціонерів.

Література

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні // Баланс : всеукраїнський бухгалтерський тижневик.–2003.-№ 1-2 – С. 31-39.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 „Звіт про власний капітал”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999р.-№87.
3. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансованная система показателей. От стратегии до действия. / Пер. с англ. Н. Барышниковой. - М.: « Олимп-Бизнес», 2003. - 304 с.
4. Поленова С.Н. Бухгалтерский учет собственного капитала компаний в зарубежной практике // Финансовый менеджмент. – 2004. - №4. – с.36-45
5. Fernández Pablo. EVA and Cash value added do NOT measure shareholder value creation.